

PAJAMŲ NELYGYBĖ: SENATVĖS PENSIJŲ VAIDMUO

Daiva SKUČIENĖ
LSTC Socialinės gerovės institutas
Goštauto g. 11, LT-01108 Vilnius
El. paštas: daiva.skuciene@lstc.lt

Anotacija. Straipsnyje analizuojamas senatvės pensijų vaidmuo, mažinant pajamų nelygybę šalyje. Keliami uždaviniai – išanalizuoti atliktus tyrimus pensijų ir pajamų nelygybės tema; išnagrinėti šalies gyventojų požiūrį į nelygybę; išanalizuoti pensininkų pajamų nelygybės ir skurdo Lietuvoje situaciją tarp ES šalių; įvertinti senatvės pensijų indėlį į pajamų nelygybę. Empirinei tyrimo analizei taikoma antrinė Eurobarometro 81.5 (2014), Eurostato, Gyventojų pajamų ir gyvenimo sąlygų tyrimo (2012) duomenų analizė. Pagrindiniai tyrimo rezultatai atskleidė, kad šalies gyventojai ir pensininkai pensinį aprūpinimą vertina prastai, mano, kad pajamų skirtumai yra per dideli, kad žmonės patys turi imtis daugiau atsakomybės už savo gerovę ir kad mokslo bei technikos inovacijos prisidės prie pajamų nelygybės mažinimo. Lietuvos socialinio draudimo pensijų sistema pakankamai prisideda prie pajamų išlyginimo tarp pensininkų, tačiau socialinio draudimo pensijos, būdamos didžiausiu pajamų šaltiniu gavėjų pajamose, negali išspręsti didelės pajamų nelygybės, kuri patiriama pensiniame gyvenimo etape, lyginant su dirbančiais, ir stumia šalies pensininkus į skurdą.

Raktažodžiai: pajamų nelygybė, senatvės pensijos, gyvenimo ciklo nelygybė, skurdas.

Įvadas

Pajamų nelygybė, kaip rodo atliekami tyrimai, turi lemiamą reikšmę žmonių gyvenimo kokybei, moraliniam mikroklimatui, bendrai šalies socialinei ekonominei raidai. Šis reiškinys egzistuoja visose visuomenėse, todėl svarbu įvertinti apimtį ir įvairius socialinius reiškinius pajamų nelygybės kontekste. Auganti arba didelė pajamų nelygybė paprastai siejama su šešėline ekonomika, didesniu nusikalstamumu, didesne socialine atskirtimi ir kitais nepageidaujamais reiškiniais. Nelygybė taip pat sukuria infliacinius kredito burbulus, kai turtingieji nukreipia dalį savo turto į investicijas, o ne į vartojimą (Ward, Himes, 2014). Nelygybė nėra tik nepasiturinčiųjų prasta padėtis, tačiau tai ir bendruomenės abipusė nesėkmė. Ferrarini, Nelson, Sjoberg (2014) nustatė, kad kuo aukštesnės išlaidos nedarbo išmokoms, tuo geresnė sveikata asmenų, turinčių pradinį ir aukštąjį mokslą. Taip pat didesnė lygybė leidžia išsaugoti ekonominę augimą ir ekonomines galimybes viduriniajai klasei (Sholtz, 2010). Taigi pajamų nelygybė visada yra akademinio ir politinio susidomėjimo objektas. Pajamų nelygybės laipsnis kaip socialinis rodiklis yra įvardijamas ir ES socialinės atskirties rodiklių rinkinyje. Kaip grėsmė nacionaliniam saugumui, pajamų nelygybė buvo įvardyta ir Lietuvos nacionalinio saugumo strategijoje 2002 m. Taigi, pajamų nelygybės didėjimas yra nepageidaujamas reiškinys, kurį siekiama įveikti, pasak Luebker (2005), per du principinius mechanizmus: socialinės apsaugos sistemos teikiamas išmokas ir mokesčių sistemos progresyvumą. Didėnis vaidmuo mažinant pajamų nelygybę tenka socialinėms išmokoms, nes, pagal Caminada, Goudswaard (2009), Joumard, Pisu, Bloch (2012), išmokos daugiau sumažina pajamų nelygybę nei mokesčiai EBPO šalyse. Atsižvelgiant į šias tyrimų išvadas, šio straipsnio tikslas yra įvertinti senatvės pensijų kaip ilgalaikių išmokų vaidmenį pajamų nelygybei. Tikslu įgyvendinimui keliami šie uždaviniai: išanalizuoti atliktus tyrimus pensijų ir pajamų nelygybės tema; išnagrinėti šalies gyventojų požiūrį į nelygybę; išanalizuoti pensininkų pajamų nelygybės ir skurdo Lietuvoje situaciją tarp ES šalių; įvertinti senatvės pensijų indėlį į pajamų nelygybę.

Pensijų poveikio nelygybės klausimas nagrinėtas D. Skučienės (2003); R. Lazutkos, D. Skučienės ir kt. (2013). Šio tyrimo duomenys papildys tyrinėjimų srautą tiek naujesniais duomenimis, tiek kitais duomenų analizės metodais.

Teorinis pagrindimas

Analizuojant pensijų ir pajamų nelygybės santykį, mokslinė literatūra orientuojasi tiesiogiai į šio santykio analizę, ekonominę gerovę, išmokų teikimo socialinio teisingumo principus, gyventojų nuostatas ir pirmenybes.

Socialinio teisingumo principai

Teisingumo principus, kuriais remiantis priimami sprendimai dėl išmokų, apibrėžė Fives (2008). Vienas iš teisingumo principų yra lygybė, turinti tris atmainas: lygios pilietinės ir politinės laisvės, lygių galimybių principas ir skirtumų principas, kuris teigia, kad pajamų ir turto nelygybė gali būti pateisinama tuo atveju, jei ji tarnauja mažiau sėkmingiems visuomenės nariams. Lygybę užtikrina garantuojamos bazinės pajamos, universalios viešosios paslaugos, pajamų išlyginimas, lygios galimybės ir pritariamosios veiklos.

Soderstrom (2008) socialinio teisingumo sąvokas, susijusias su perskirstymu, įvardijo kaip „nepavydaus paskirstymo“ (angl. *envy-free allocations*), galimybių lygybę, teisingumo procedūrą (angl. *fair procedure*). Pirmoji arba nepavydaus paskirstymo procedūra reiškia, kad kiekvienas gauna tokią dalį, kokią turi kiti. Pagal Soderstrom (2008), nepavydaus paskirstymo principas reiškia, kad kiekvienas turi būti patenkintas ta dalimi, kurią gauna nepriklausomai nuo jo pirmenybių. Žmonės, turėdami tą patį gėrybių kiekį, gali jomis keistis tobulos konkurencijos sąlygomis. Taigi, kiekvienas turi identiškas asmenines galimybes, kiekvienas gali uždirbti tas pačias pajamas ir vartoti tiek pat, kiek kiekvienas kitas. Tačiau turėdami skirtingas pirmenybes individai gali pasirinkti dirbti ir vartoti skirtingai ir šie skirtumai neturi sukelti pavydo. Kitas socialinio teisingumo apibrėžimas, pagal Soderstrom (2008), yra galimybių lygybė. Galimybių skirtumai kyla dėl skirtingų priežasčių: kai kurie asmenys stokoja įgūdžių dėl paveldimumo ir sudėtingos vaikystės arba dėl diskriminacijos. Tokiu atveju pajamų nelygybė yra svarbi tiek, kiek ji atspindi galimybių skirtumus. Todėl socialinė politika turi orientuotis į galimybių nelygybės pašalinimą ir kompensuoti šiuos skirtumus. Trečiasis socialinio teisingumo aspektas, pagal Soderstrom (2008), yra teisingumo procedūra. Pagal šią procedūrą kiekvienas asmuo turi turėti vienodas pagrindines laisves, o socialinė ekonominė nelygybė turi atitikti dvi sąlygas: ji turi atitikti pozicijas, esant lygių galimybių sąlygoms, antra, didesnė nauda turi priklausyti tiems, kuriems pasisekė mažiausiai. Antroji sąlyga reiškia, kad pajamų nelygybė yra leistina, užtikrinant išmokas mažiausiai pasiturintiems visuomenės nariams. Soderstrom (2008) pažymi, kad vyriausybės turi galimybę pakeisti pajamų pasiskirstymą. Hyman, Klarsfeld, Ng, Haq (2012) teigė, kad lygių galimybių gynyba priklauso profsajungoms. Baker (2008), analizuodamas Rawls teisingumo teoriją, pastebėjo, kad lygybė pasireiškia trimis lygiais, kiekvienas iš jų yra skirtingai susijęs su teisingumo suvokimu, konstravimo priemonėmis ar jo turiniu. Baker (2008) požiūriu, socialinis teisingumas yra tai, kaip veikia socialinės institucijos, jų praktika ar procesai.

Carpenter (2009) teigė, kad galimybių metodas ne tik reiškia pajamų perskirstymą užtikrinant pagrindines pajamas, bet kai kuriems žmonėms suteikiant ir papildomus išteklius, siekiant užtikrinti jų galimybes ir transformuoti į funkcionavimą. Galimybių metodas labiau gilinasi, kokie žmonės yra ir ką jie veikia. Carpenter (2009) teigimu, galimybių valstybė pirmiausia turi apginti teises, remdamasi socialiniu teisingumu ir žmonių gerove. Galimybių metodas yra pagrindas progresyviai socialinei politikai išsivysčiusiose kapitalistinėse visuomenėse.

Pensijos ir pajamų nelygybė

Susiedamas su gyvenimo ciklo modeliu, ekonominę gerovę vėlesniame gyvenimo etape aiškina Prus (2000), išskirdamas tris teorijas. Pirmoji yra išmokų perskirstymo, kuri teigia, kad pirmasis gerovės valstybės sistemų tikslas yra perskirstyti pajamas iš labiau pasiturinčiųjų mažiau pasiturintiems. Todėl valstybinės pensijos yra labiau lygiai paskirstytos nei pajamos iš darbo rinkos. Tai kyla iš politinių procesų ir susitarimų darbo rinkoje valstybės viduje. Kadangi kiekvienas asmuo turi vienodą svorį demokratinuose procesuose, valstybė, skirtingai nei darbo rinka, priversta užtikrinti gerovę visiems piliečiams. Dėl to progresyvi pensijų sistema, kuri tampa pagrindiniu pragyvenimo šaltiniu senjorams, sumažina bendrą pajamų nelygybės lygį tarp pagyvenusių žmonių. Nors valstybinės pensijų sistemos ir mažina nelygybę, tačiau kiti pajamų šaltiniai yra labai nelygiai pasiskirstę ir tai sumažina pajamų nelygybės mažinimo poveikį.

Kitas modelis arba teorija, pagal Prus (2000), yra statuso palaikymo modelis. Pagal šį modelį, politikos ir programos turi du tikslus: išlyginti pajamas ir išlaikyti pajamų nelygybę, kuri buvo prieš pensiją, įvertinant didesnes įmokas per gyvenimo ciklą. Trečiasis pajamų nelygybės vėlesnėje gyvenimo stadijoje modelis yra kaupiamųjų pasiekimų modelis arba statuso nukrypimo modelis. Pagal šį modelį, nepaisant perskirstomųjų valstybinių pensijų tikslų, egzistuojanti pensinių pajamų sistema sukuria daugiau pajamų nelygybės nei darbo rinka, kadangi ekonominiai pasiekimai ir nesėkmės kaupiasi per gyvenimo ciklą. Asmenys, turintys aukštą statusą dėl savo aukšto tėvų statuso ar investicijų į žmogiškąjį kapitalą, vidutiniškai finansiškai pasiekia daugiau per savo darbinę karjerą ir pensiniame laikotarpyje. Taip yra todėl, kad aukštesnis išsilavinimas reiškia geresnį darbą, o tai reiškia aukštesnį darbo užmokestį, geresnes darbo sąlygas, užimtumo stabilumą ir aukštesnes pensines išmokas. O tie, kurie turi nepakankamas ekonomines galimybes ir išteklius, išeina į pensiją arba išankstinę pensiją dėl prastų darbo sąlygų ir sveikatos, atleidimo, nedarbo ir kt. Ši grupė dažniausiai remiasi valstybės teikiamomis išmokomis. Prus (2000) tyrimas parodė, kad pagyvenusiems asmenims, priklausantiems žemesnei ir vidurinei klasei, yra labai svarbu išlaikyti ekonominę gerovę ir stabilumą, išlyginant pajamų nelygybę senatvėje.

Hungerford (2003) teigimu, didesnė pagyvenusių žmonių gerovė priklauso nuo daugiau sukaupto turto ir pensinių teisių. Hungerford (2003) savo tyrime nustatė, kad pagyvenusių žmonių pajamų skirtumai Vokietijoje ir JAV yra dėl skirtingų pajamų šaltinių. Didžiausias Vokietijos pensininkų pajamų šaltinis yra iš socialinės apsaugos. JAV socialinės apsaugos išmokos yra tik vienas iš svarbių šaltinių senatvėje. Tačiau Vokietijos socialinės apsaugos sistema gali apsaugoti pensininkų šeimas nuo pajamų nuostolių, o JAV sistema to negali.

Hungerford (2007) teigimu, pagyvenę asmenys nėra homogeniška grupė ir skurdo tempai tarp įvairių subgrupių atspindi šį heterogeniškumą, nes asmens vieta ekonomikoje yra apibrėžiama gana anksti ir laikosi pastoviai iki senatvės. Vaikystės pasiekimai ir nesėkmės kaupiasi gyvenimo ciklo eigoje, kas lemia heterogeniškumą ar nelygybę, kai kohortos išeina į pensiją. Iš esmės turtingieji tampa turtingesniais, o nepasiturintys – dar labiau nepasiturinčiais.

Struktūrinė realybė, kuri vadinama darbo rinka, sąveikauja su gyvenimo ciklo procesais ir sukuria gyvenimo ciklo stratifikaciją. Torche (2015) teigė, kad ryšys tarp dabartinio ir gyvenimo ciklo uždarbio nėra pastovus per gyvenimo ciklą, kadangi yra labai skirtingi darbo užmokesčio profiliai. Ankstyvosios karjeros pradžioje darbo užmokesčio skirtumas tarp mažai ir daug uždirbančiųjų gali būti pervertintas, žiūrint į vidutinį gyvenimo ciklo darbo užmokestį. Taip pat ir šio skirtumo poveikis pensinio laikotarpio pajamoms nėra labai svarbus.

Svarbi kryptis pensijų ir pajamų nelygybės santykio analizėje tenka institucinei teorinei pozicijai. Institucinės pozicijos nuostatos buvo suformuluotos Titmuss (1974), Taylor-Gooby, Dale (1981), Esping-Andersen (1990; 1999). Pagal šią teoriją, gerovės valstybė suprantama

kaip stratifikacijos sistema. Stratifikacijos tipai atsispindi gerovės valstybės „režimuose“, dėl ko yra skirtingi ir išmokų pasiskirstymo rezultatai. Gerovės valstybės skiriasi ir pagal perskirstymo mechanizmus: ar jos siekia atstatyti, ar modifikuoti darbo rinkoje ir šeimose susiklosčiusius pajamų pasiskirstymo rezultatus. Esping-Andersen gerovės valstybių režimų tipologija papildoma programų dizainais, t. y. naudojamais gerovės valstybės modeliais, kuriais finansuojama ir paskirstomos išmokos (Myles, 1998; Hoskins, 2002). Programų dizaino skirtumai leidžia suprasti išmokų pasiskirstymo rezultatus. Net priklausydamos vienam iš trijų režimų¹⁷ pagal Esping-Andersen, bet turėdamos skirtingus programų dizainus, šalys gali turėti skirtingą pajamų nelygybę tarp gerovės valstybės išmokų gavėjų.

Remdamasis Esping-Andersen gerovės valstybių tipologija, Pierson (2001) teigė, kad skirtingi gerovės valstybės modeliai yra kompleksinių veiksmų rezultatas ir šie modeliai užtikrina labai skirtingus pajamų pasiskirstymo rezultatus. Kleinman (2001), Lund (2002) savo tyrimo išvadoje gerovės valstybės ir pajamų pasiskirstymo santykį pateikia kompleksiskai, t. y. tiek galimybių lygybės, tiek rezultato lygybės aspektu. Jų nuomone, moderniam globaliam pasaulyje turi būti išlaikomas balansas tarp šių vertybinių kategorijų.

1984 m. John Myles teigė, kad pensiniame laikotarpyje pajamų lygis paprastai sumažėja, tačiau ir priešpensinės nelygybės lygis gali būti koreguojamas, priklausomai nuo asmens įgytų teisių į pensijas. Priešpensinė pajamų struktūra koreguojama priklausomai nuo pensijos lygio ir pensijos struktūros. Pensijos lygis yra pensijos santykis su buvusiu darbo užmokesčiu. Pensijos struktūra užtikrina gradacijos laipsnį pensijų pasiskirstyme. Kuo labiau pensijos yra susietos su darbo užmokesčiu ir įmokomis, tuo jos bus nelygesnės. Palme ir Korpi (1998) nuomone, pensijų institucinės struktūros skirtingai perskirsto išmokas dėl skirtingų rinkos ir valstybės vaidmenų, skirtingo rizikų homogenizavimo laipsnio. Nepaisant skirtingų pensijų schemų dizainų, daugelyje išsivysčiusių šalių socialinio draudimo išmokos mažai uždirbusių asmenų yra aukštesnės nei buvusios įmokos, teigia Niehues (2010). Jos nuomone, ypač senatvės ir nedarbo išmokos yra reikšmingos mažinant pajamų nelygybę. Nors perskirstymas nėra būtina sąlyga pensijų sistemoje, dauguma sistemų jį turi. Dizaino svarbą akcentavo Portes (2011) ir teigė, kad su pajamų nelygybe gali būti susiję teisės į išmoką ir mokėjimo trukmės dalykai. Tyrimo „Income inequality and growth“ (2012) teigiama, kad išmokos yra paprastai progresinės, nors jų progresyvumo lygis priklauso nuo jų dizaino, t. y. ar jos vienodos, ar susijusios su pajamomis.

Rizikų homogenizavimo laipsnis, kaip minėjo Myles 1984 m., yra vienas iš išmokų nelygybę sąlygojančių veiksmų. Pagal Kristjansson (2007), pajamų, turto ir kultūrinio kapitalo pasiskirstymas atsispindi rizikų pasiskirstyme, o nelygus rizikų pasiskirstymas lemia aukšto lygio nesaugumą. Taigi, pagal Kristjansson (2007), pajamos yra vienas iš svarbiausių nesaugumo veiksnių. Šiandien daugumoje Vakarų šalių vyriausybės politika ir užimtumo santykiai perėjo iš kolektyvinės atsakomybės už rizikų valdymą į didesnę asmeninę savęs aprūpinimą, teigė Cooper (2008). Cooper (2008) tyrimas atskleidė, kad kai atsakomybė už rizikas yra perkeliama ant pačių žmonių pečių, nelygybė padidėja ir pagilėja.

Kita vertus, kalbant apie pensijas neišvengiamai kyla klausimas apie kartų ekonominę lygybę ir, jei tokia yra akivaizdi, tai, pagal Chaney (2012), ji gali būti suvokiama kaip diskriminacinė.

Apie dichotominę valstybę / rinką pensijų mokėjimo šaltinių klasifikaciją pasisakė Lusting, Pessino, Scott (2014) ir teigė, kad pensijos fiskalinėje literatūroje kartais yra traktuojamos kaip rinkos pajamos, o kitais atvejais kaip valstybės išmokos. Valstybės išmokomis traktuojamos todėl, kad jos teikiamos sistemų su dideliu subsidijavimo elementu, o rinkos, nes yra atidėtos pajamos.

¹⁷ Esping-Andersen (1990) išskyrė tris gerovės valstybių režimus: socialdemokratinį, konservatyvųjį ir liberalųjį.

Pirmenybių formavimasis

1999 m. Pedersen atkreipė dėmesį, kad pajamų nelygybės vertinimas visuomenėje susijęs su vertybine – ideologine pozicija. Pagal jį, visuomenė apsibrėžia, koks lygybės laipsnis jai yra tinkamas.

Kananen, Taylor-Gooby, Larsen (2006) (cit. Armingeon, Bonoli, 2006) identifikavo, kad naujos socialinės rizikos pensijų srityje yra didžiausia kliūtis tiems, kurie neturėjo stažo ir turėjo mažas pajamas. Taigi, tie, kurių pajamos yra aukštesnės, ne taip palankiai žiūri į pensijų sistemas, kurias organizuoja tik valstybė. Švedijos duomenys atskleidė, kad nuomonės apie pensijų sistemą nėra labai skirtingos tarp profesinių grupių. Tik pensininkai ir negalintys dirbti labiau teigiamai žiūrėjo į valstybės atsakomybę. Tie, kurie turėjo aukštesnes pajamas, labiau pritarė aktuarišiam teisingumui. Didesnė nedarbo rizika reiškia, kad labiau palaikoma dosni socialinės paramos sistema ir valstybės atsakomybė.

Pirmenybės apie tai, koks turi būti pajamų pasiskirstymas, kyla iš interesų, nacionalinės politikos ir politikos institucijų, teigė Lynch, Myrskylą (2009), kadangi pastarosios generuoja skirtingus pajamų pasiskirstymus, o pirmenybės kyla iš pajamų ar rizikų. Asmeninės pirmenybės apie perskirstomąją socialinę politiką yra stratifikuotos pagal socioekonominę poziciją (pajamos) ir individualų gyvenimo ciklą (amžius), atkreipia dėmesį Beblavy, Thum, Veselkova (2013).

Valstybinių pensijų perskirstymo pobūdį tyrinėjo Grafstein (2014) ir išskyrė du būdus: perskirstymas iš daugiau uždirbančiųjų mažiau uždirbantiems ir lėšų perskirstymas iš dirbančiųjų pagyvenusiems žmonėms. Jo tyrimo rezultatai atskleidė, kad žmonės, turintys didesnes pajamas, mažiau palaiko perskirstymą per valstybines pensijas, o turintys mažesnes nei vidutines pajamas palaiko valstybines pensijų programas.

Metodika

Gyventojų požiūris į pajamų nelygybę ir pensinį aprūpinimą analizuojamas naudojant Eurobarometro 81.5 2014 m. birželio mėnesio duomenis (Eurobarometras 81.5 June 2014 m.). Požiūriui išsiaiškinti pasirenkamos trys grupės: visi gyventojai, pensininkai ir bedarbiai. Šios grupės išskiriamos remiantis Lynch, Myrskylą (2009) tyrimo išvadomis apie pirmenybes (žr. skyrelį anksčiau).

Pensininkų pajamų nelygybei ir skurdui vertinti yra naudojama antrinė Eurostato duomenų analizė. Duomenų analizei yra naudojama hierarchinė klasterinė analizė, 2013 m. duomenys ranguojami didėjančia tvarka.

Pensijų poveikis pajamų nelygybei yra vertinamas naudojant antrinę Gyventojų pajamų ir gyvenimo sąlygų tyrimo 2012 m. duomenų analizę. Duomenų analizei yra naudojamas Gini koeficientas ir vertinamas Gini koeficiento pokytis, atimant socialines išmokas iš disponuojamų pajamų.

Požiūris į pensinį aprūpinimą ir pajamų nelygybę

1 lentelė. Aprūpinimas pensijomis (proc.)

	Visi šalies gyventojai	Pensininkai ar negalintys dirbti	Bedarbiai
Labai geras	0,4	0,8	9,8
Pakankamai geras	16,3	20,5	48,8
Pakankamai blogas	49,4	48,3	29,4
Labai blogas	23,9	27,4	11,9
DK	10,0	3,0	

Šaltinis: Eurobarometras 81.5, 2014 m.

Pastaba: DK – „Nežinau“ (angl. *don't know*)

Galima pastebėti, kad beveik pusė šalies gyventojų, taip pat šalies pensininkai mano, kad aprūpinimas pensijomis yra gana blogas. Beveik pusė apklausoje dalyvavusių bedarbių mano, kad aprūpinimas pensijomis yra gana blogas. Kad aprūpinimas pensijomis labai blogas, mano didesnė dalis šalies pensininkų nei visų šalies gyventojų (daugiau kaip ketvirtadalis). Taigi, galima teigti, kad dauguma tiek šalies gyventojų, tiek pensininkų pensinį aprūpinimą vertina prastai.

Šalies gyventojų nuomonė apie pajamų nelygybę pateikiama 2 lentelėje.

2 lentelė. Per dideli pajamų skirtumai (proc.)

	Visi šalies gyventojai	Pensininkai ar negalintys dirbti	Bedarbiai
Visiškai sutinku	66,2	78,5	73,2
Sutinku	26,6	17,6	19,0
Nesutinku	4,5	1,9	3,8
Visiškai nesutinku	0,8	0,5	2,0
DK	1,9	1,5	2,0

Šaltinis: Eurobarometras 81.5, 2014 m.

Beveik du trečdaliai šalies gyventojų teigia, kad pajamų skirtumai yra per dideli. Dar didesnė dalis pensininkų ir bedarbių arba dauguma yra taip pat linkę manyti, kad pajamų skirtumai yra per dideli. Galima teigti, kad socialinių išmokų gavėjai suvokia pajamų skirtumus, vertindami savo situaciją, t. y. kokias galimybes jie turi, gaudami socialines išmokas.

3 lentelė. Atsakomybės už gerovę strategijos (proc.)

	Visi šalies gyventojai	Pensininkai ar negalintys dirbti	Bedarbiai
Vyriausybė (nacionalinė) turi prisiimti daugiau atsakomybės	33,0	35,1	-
Žmonės turi imtis daugiau atsakomybės	47,3	47,1	38,3
Tai savaiminis klausimas (angl. <i>SPONTANEOUS</i>)	17,0	15,1	23,7
DK	2,8	2,8	100,0

Šaltinis: Eurobarometras 81.5, 2014 m.

Didesnioji dalis šalies gyventojų ir pensininkų mano, kad už gerovę asmuo turi imtis daugiau atsakomybės. Daugiau nei trečdalis šalies gyventojų ir pensininkų mano, kad vyriausybė turi prisiimti daugiau atsakomybės už gerovę. Bedarbiai mano, kad tai priklauso nuo situacijos.

4 lentelė. Inovacijų reikšmė: nelygybės mažinimas (proc.)

	Visi šalies gyventojai	Pensininkai	Bedarbiai
Teigiama reikšmė	43,0	38,9	45,2
Neturi reikšmės	35,0	31,7	30,2
Neigiama reikšmė	6,8	7,9	6,3
DK	15,2	21,5	18,3

Šaltinis: Eurobarometras 81.5, 2014 m.

Žmonės mano, kad praėjus 15 metų mokslo ir technologijų inovacijos turės teigiamą reikšmę nelygybės mažinimui, nors trečdalis galvoja, kad reikšmės neturės.

Apibendrinant galima teigti, kad šalies gyventojai ir pensininkai pensinį aprūpinimą vertina prastai, mano, kad pajamų skirtumai yra per dideli, o patys žmonės turi imtis daugiau atsakomybės ir tiki, kad mokslo ir technikos inovacijos prisidės prie nelygybės mažinimo.

Pajamų nelygybė 65+ amžiaus grupėje

Kvintilinis santykis yra vienas iš pajamų nelygybės matavimų, parodantis, koks yra dvidešimties procentų asmenų, turinčių mažiausias ir didžiausias pajamas, pajamų santykis.

5 lentelė. Šalių klasteriai pagal kvintilinį santykį (kartais) 65+ amžiaus grupėje 2005–2013 m.

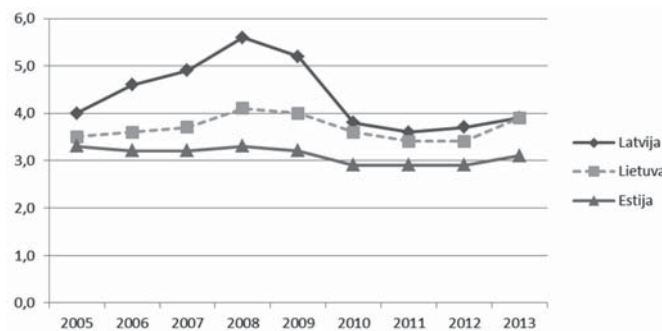
1.	Lenkija, Slovėnija, Malta	3,53
2.	Airija, Austrija	3,9
3.	Vokietija (iki 1990), Lietuva	3,74
4.	Estija, Olandija, Suomija, Švedija, Belgija, Danija	3,15
5.	Čekijos Respublika, Slovakija, Vengrija	2,5
6.	Graikija, Jungtinė Karalystė	4,41
7.	Ispanija, Kipras, Italija, Prancūzija	4,5

Šaltinis: Eurostat

Asmenų 65+ amžiaus grupėje pajamų nelygybė pagal kvintilinį santykį leidžia išskirti 7 šalių grupes, tarp kurių Lietuva patenka į vieną klasterį su Vokietija iki 1990 m.

Ranguojant šalis pagal asmenų 65+ amžiaus pajamų kvintilinį santykį didėjančia tvarka 2013 m., galima pastebėti, kad Lietuva patenka į 16 vietą kaip ir Latvija tarp 27 šalių, Estija su Belgija dalijasi 4 vieta.

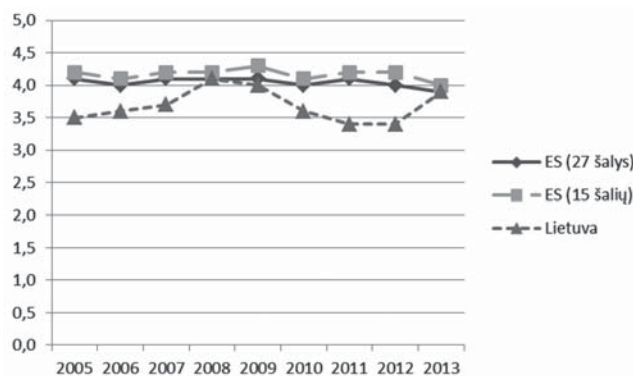
1 pav. Asmenų 65+ amžiaus pajamų kvintilinis santykis Baltijos šalyse (kartais)

Šaltinis: Eurostat

Estijoje asmenų 65+ amžiaus pajamų kvintilinis santykis buvo mažiausias tarp Baltijos šalių ir išliko iš esmės toks pats 2005–2013 m. Mūsų šalyje šio rodiklio dinamika keitėsi 2008–2009 m., t. y. kvintilinis santykis padidėjo ir 2013 m. Lietuvoje asmenų 65+ amžiaus pajamų kvintilinis santykis yra žemesnis nei Latvijos, tačiau 2013 m. pasiekė tą patį lygį.

2 pav. Asmenų 65+ amžiaus pajamų kvintilinis santykis Lietuvoje ir ES šalyse (kartais)

Šaltinis: Eurostat

Lietuvoje asmenų 65+ amžiaus pajamų kvintilinis santykis yra žemesnis nei ES 27 ir 15 šalių vidutiniškai. Tai priklauso nuo pajamų struktūros. Jei mūsų pensininkų didžiausią pajamų dalį sudaro senatvės pensijos, tai ir sąlygoja šį rezultatą, nes pensija yra pakankamai perskirstanti ir jos sklaida apie vidurkį nėra didelė.

Asmenų 65+ amžiaus skurdas

Pajamų nelygybės kompleksiškas vertinimas su skurdo rodikliais leidžia plačiau įvertinti pajamų nelygybės laipsnį ar poreikį intervencijai.

Lietuva, Estija ir Latvija nesudaro vieno bendro klasterio pagal skurdo rizikos lygį vyresnio amžiaus žmonėms (65+ amžiaus). Lietuva nepatenka į bendrą klasterį su kitomis Europos šalimis.

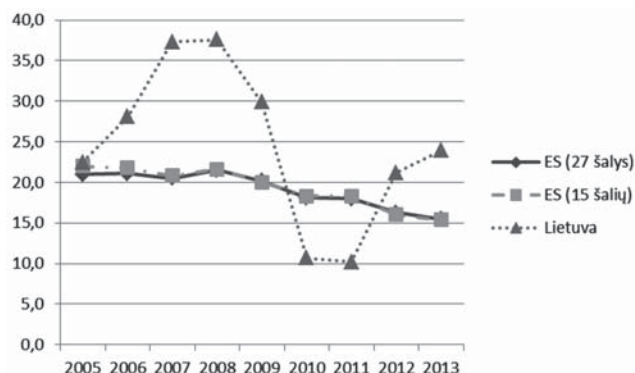
Lietuvos gyventojų skurdo rizika buvo žemiausia tarp Baltijos šalių iki 2011 m., o nuo 2011 m. jau buvo aukštesnė nei Latvijoje (žr. 3 pav.).

3 pav. Skurdo rizikos rodikliai 65+ amžiaus grupėje Baltijos šalyse (proc.)

Šaltinis: Eurostat

4 pav. Skurdo rizikos rodikliai 65+ amžiaus grupėje Lietuvoje ir ES šalyse vidutiniškai (proc.)

Šaltinis: Eurostat

Asmenų 65+ amžiaus grupės skurdo rizikos lygis buvo mažesnis nei ES 27 ir 15 šalių vidutiniškai tik 2010–2011 m. Kitais analizuojamo laikotarpio metais, 2006–2009 ir 2012–2013 m., skurdo rizikos lygis 65+ amžiaus grupėje buvo aukštesnis nei ES šalyse (27 ir 15) vidutiniškai.

Ranguojant Europos šalis pagal skurdo rizikos lygį 65+ amžiaus grupėje didėjančia tvarka 2013 m., galima pastebėti, kad Lietuva yra 24 vietoje tarp 27 šalių, Latvija 21, o Estija 26.

Gyvenimo ciklo pajamų nelygybė

6 lentelė. Šalių klasteriai pagal agreguotą pakeitimo normą (proc.) 2005–2013 m.

1.	Belgija, Slovėnija, Olandija, Jungtinė Karalystė, Malta, Vokietija (iki 1990, ankstesnė FRG teritorija), Suomija, Islandija, Estija, Lietuva	0,47
2.	Italija, Portugalija, Čekijos Respublika, Norvegija, Ispanija	0,53
3.	Lenkija, Slovakija, Vengrija, Švedija, Austrija	0,59

Pagal agreguotą pakeitimo normą Lietuva užima 11 vietą ranguojant didėjimo tvarka tarp 30 Europos šalių, Estija – 14, o Latvija dalijasi 8–9 vietomis su Belgija 2013 m.

Agreguota pakeitimo norma 2005–2007 m. Lietuvoje buvo žemesnė nei Latvijoje ir Estijoje. 2008–2010 m. buvo aukštesnė nei Latvijoje, tačiau žemesnė nei Estijoje. 2010 m. Lietuvoje agreguota pakeitimo norma buvo didžiausia tarp Baltijos šalių, tačiau 2011–2012 m. buvo žemiausia. 2013 m. agreguota pakeitimo norma Lietuvoje vėl susilygino su Latvijos ir Estijos.

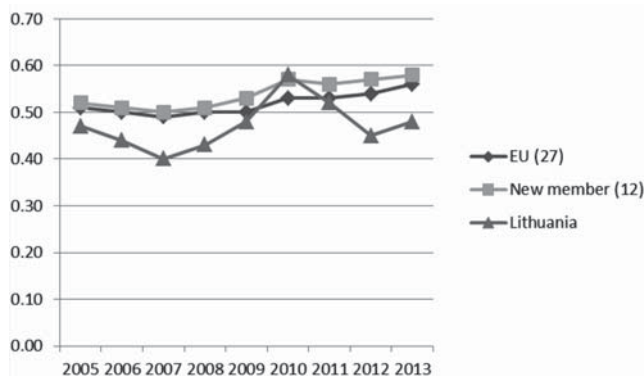
5 pav. Agreguota pakeitimo norma Baltijos šalyse (proc.)

Šaltinis: Eurostat

Agreguota pakeitimo norma buvo žemesnė nei ES, euro srities šalyse vidutiniškai 2005–2009 m., o 2010 m. pasiekė naujų šalių vidurkį ir buvo aukštesnė nei ES 27, nes šalyje darbo užmokesčiai mažėjo greičiau nei socialinės išmokos kriziniu laikotarpiu 2009 m., ir ši situacija atsispindi 2010 m. PGS Eurostato duomenyse. 2011–2013 m. agreguota pakeitimo norma vėl buvo žemesnė ES vidutiniškai.

6 pav. Agreguota pakeitimo norma Lietuvoje ir ES šalyse

Šaltinis: Eurostat

Pastaba: agreguota pakeitimo norma – 65–74 metų amžiaus asmenų pensinių pajamų santykis su 50–59 metų amžiaus asmenų darbinėmis pajamomis (proc.)

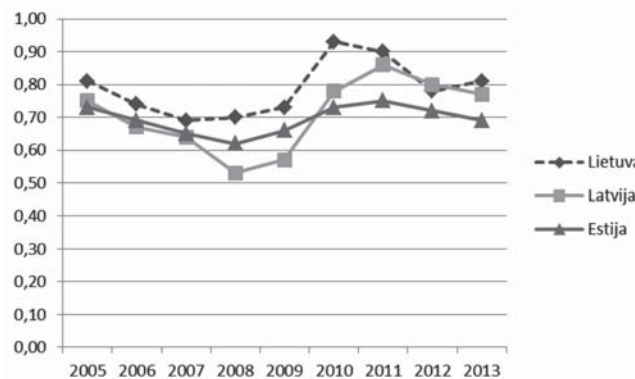
7 lentelė. Šalių klasteriai pagal santykinų medianinių pajamų santykį (proc.) tarp asmenų 65+ amžiaus ir mažesnio nei 65 metų amžiaus 2005–2013 m.

1.	Portugalija, Norvegija, Ispanija, Graikija, Islandija, Vokietija (iki 1990, ankstesnė Vokietijos Federacinės Respublikos teritorija), Austrija, Olandija, Slovėnija, Italija	0,87
2.	Belgija, Suomija, Danija, Estija, Bulgarija	0,73
3.	Čekijos Respublika, Slovakija, Malta, Švedija, Kroatija, Jungtinė Karalystė, Airija, Lietuva	0,80
4.	Prancūzija, Vengrija, Liuksemburgas	0,99

Šaltinis: Eurostat

Pagal santykinį medianinių pajamų santykį Lietuva, ranguojant didėjančia tvarka, dalijasi 10–11 vietomis su Švedija. Estija užima 1 vietą, o Latvija dalijasi 5–6 vietomis kartu su Kipru 2013 m.

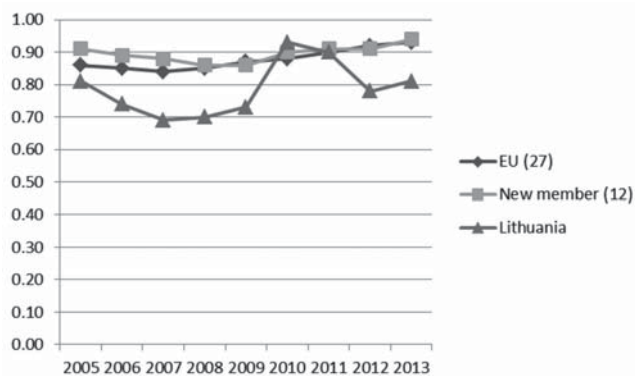
7 pav. Santykinis medianinių pajamų santykis 65+ Baltijos šalyse (proc.)

Šaltinis: Eurostat

Lietuvoje santykinis medianinių pajamų santykis 65+ amžiaus grupei buvo aukščiausias tarp Baltijos šalių iki 2012 m. Nuo 2012 m. šis santykis sumažėjo ir susilygino su Latvijos. 2013 m. vėl tapo aukščiausiu tarp Baltijos šalių.

8 pav. Santykinis medianinių pajamų santykis 65+ amžiaus grupei Lietuvoje ir ES šalyse vidutiniškai (proc.)

Šaltinis: Eurostat

Santykinis medianinių pajamų santykis 65+ amžiaus grupei buvo žemesnis nei ES šalyse vidutiniškai 2005–2009 m. 2010 m. buvo aukštesnis nei ES šalyse vidutiniškai, 2011 m. sumažėjo ir susilygino su ES šalių vidutiniu rodikliu ir 2012–2013 m. vėl buvo žemesnis nei ES šalyse vidutiniškai.

Pensijų poveikis pajamų nelygybei

8 lentelė. Socialinių išmokų poveikis pajamų nelygybei Lietuvoje 2012 m.

Disponuojamos pajamos	Gini / 0,326	Išmokų poveikis nelygybei gini koeficiento mažėjimas	Kvintilinis santykis / disponuojamųjų pajamų 5,68	Kvintilinio santykio pokytis
Disponuojamos pajamos iki socialinių išmokų	0,528	-	-	-
Disponuojamos pajamos iki socialinių išmokų, išskyrus senatvės ir našlaičių pensijas	0,387	-0,061	10,23	-4,55
Disponuojamos pajamos iki senatvės pensijos	0,447	-0,145	24,349	-18,669

Autorės skaičiavimai

Senatvės pensijos disponuojamų pajamų nelygybę mažina apie 15 procentinių punktų, o kvintilinį santykį – apie 19 procentinių punktų. Lyginant su kitomis socialinėmis išmokomis, tai yra viena labiausiai prisidedančių socialinių išmokų prie nelygybės mažinimo. Tai, žinoma, priklauso nuo išmokos dosnumo ir prieinamumo, kitaip tariant, kokia dalis asmenų gauna išmoką ir kokią dalį šios išmokos sudaro pajamose.

9 lentelė. Pajamų šaltinių dalis, vidutinis dydis ir sklaida Lietuvoje 2012 m.

Pavadinimas	Dalis disponuojamose pajamose (proc.)	Vidutinis dydis asmeniui per mėnesį (Lt)	Koncentracija / sklaida – kokiai daliai vyresnių nei 15 m. asmenų tenka pajamų šaltinis (proc.)
Išmokos bedarbiams	0,8	186,44	5,2
Senatvės pensija (išmokos senatvėje)	17,9	749,80	28,4
Išmokos našliams, našlaičiams	1,1	112,59	11,7
Išmokos ligos atveju	0,8	75,33	12,0
Išmokos negalios atveju	4,2	541,31	9,1
Stipendijos	0,1	91,84	1,3
Samdomo darbo atlygis	61,8	1347,13	54,5
Socialinės išmokos šeimai ir vaikams (įskaitant motinystės ir tėvystės išmokas), atskaičius mokesčius	2,71	139,61	12,53
Socialinės atskirties ir kitos socialinės išmokos	1,79	78,88	16,8
Kompensacijos būstui išlaikyti	0,06	16,57	2,54
Disponuojamos pajamos	100	997,22	

Autorės skaičiavimai.

Didžiausia dalis disponuojamose pajamose tarp socialinių išmokų tenka senatvės pensijoms, taip pat gavėjų skaičius yra didžiausias. Taigi, dėl šių priežasčių senatvės pensijos turi didžiausią poveikį pajamų nelygybei. Kitų socialinių išmokų dydis disponuojamose pajamose yra labai

mažas, nors, pavyzdžiui, gavėjų skaičius socialinės atskirties išmokų sudaro apie 17 proc., tačiau šių išmokų poveikis pajamų nelygybei yra nedidelis dėl jų menko dosnumo.

Išvados

Pensijų ir pajamų nelygybės santykis tyrinėjamas analizuojant išmokų teikimo principus, vertinant gyvenimo ciklo etape, analizuojant institucinius pensijų schemų bruožus ir gyventojų pirmenybes bei pensijų schemų palaikymą.

Šalies gyventojai ir pensininkai pensinį aprūpinimą vertina prastai, mano, kad pajamų skirtumai yra per dideli, kad žmonės patys turi imtis daugiau atsakomybės ir kad mokslo bei technikos inovacijos prisidės prie pajamų nelygybės mažinimo.

Lietuvos socialinio draudimo pensijų sistema pakankamai prisideda prie pajamų išlyginimo tarp pensininkų: pensininkų pajamų nelygybė yra vidutinė Europoje, tačiau didesnė nei Estijoje. Senatvės pensijos labiausiai mažina pajamų nelygybę tarp visų socialinių išmokų, nes sudaro didžiausią disponuojamų pajamų dalį, aprėpia didžiausią gyventojų dalį ir yra vidutiniškai didesnė nei kitos socialinės išmokos.

Socialinio draudimo pensijos, būdamos didžiausiu pajamų šaltiniu gavėjų pajamose, negali išspręsti didelės pajamų nelygybės, kuri patiriama pensiniame gyvenimo etape, lyginant su dirbančiais, ir stumia šalies pensininkus į skurdą. Agreguota pakeitimo norma Lietuvoje yra žemesnė nei ES vidutiniškai, 2013 m. buvo žemiausia tarp Baltijos šalių. Medianinių pajamų santykis Lietuvoje yra žemesnis nei ES vidutiniškai, tačiau aukštesnis nei kitose Baltijos šalyse. Lietuvos gyventojų 65+ skurdo rizikos lygis buvo žemiausias tarp Baltijos šalių iki 2011 m., o nuo tų metų iki dabar skurdo rizikos lygis didėja. Lietuvos gyventojų skurdo rizikos lygis 65+ amžiaus grupėje buvo vienas aukščiausių tarp Europos šalių 2013 m.

Literatūra

- Armingeon, K., Bonoli, G. (2006). *The politics of post-industrial welfare states: adapting post-war social policies to new social risks*. London and New York: Routledge, Taylor&Francis Group.
- Baker, E. C. (2008). Rawls, equality, and democracy. *Philosophy and social criticism*, Vol. 34 No.3, 203-246.
- Beblavy, M., Thum, A.E., Veselkova, M. (2013). Education and social protection policies in OECD countries: Social stratification and policy intervention. *Journal of European Social Policy*, 23(5), 487-503.
- Carpenter, M. (2009). The capabilities approach and critical social policy: lessons from the majority world? *Critical social policy*, vol.29(3),351-373.
- Chaney, P. (2012). Equality and territorial (in-) justice? Exploring the impact of devolution on social welfare for older people in the UK. *Critical Social Policy*, 33(1,) 114-139.
- Cooper, M. (2008). The inequality of security: Winners and losers in the risk society. *Human relations*, vol.61(9), 1229-1258.
- Esping-Andersen, G. (1990). *Three worlds of welfare capitalism*. UK: princeton University Press.
- Esping-Andersen, G. (1999). *Social foundations of postindustrial economies*. Oxford university press.

- Ferrarini, T., Nelson, K., Sjoberg, O. (2014). Decomposing the effect of social policies on population health and inequalities: an empirical example of unemployment benefits. *Scandinavian Journal of Public Health*, 42, 635-642.
- Fives, A. (2008). Political and philosophical debates in welfare. Palgrave macmillan.
- Grafstein, R. (2014). Public pensions and the intergenerational politics of aging societies. *Journal of Theoretical Politics*, 1-28.
- Hyman, R. Klarsfeld, A. Ng, E. Haq, R. (2012). Introduction: social regulation of diversity and equality. *European journal of industrial realtions*, 18(4), 279-292.
- Hoskins, D. D. (2002). Thinking about ageing issues. *International social security review*, vol. 55, 13-20.
- Hungerford, T. L. (2003). Is there an American way of aging?: income dynamics of the elderly in the United States and Germany. *Research on aging*, vol.25 No.5, september, 435-455.
- Hungerford, T. L. (2007). The persistence of hardship over the life course. *Research on aging*, vol.29 No.6, november, 491-511.
- Income inequality and growth: the role of taxes and transfers (2012). Economic Department Policy Note no.9. [žiūrėta 2014 m. vasario 20 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.oecd.org/eco/public-finance/49417295.pdf>
- Joumard, I. Pisu, M. Bloch, D. (2012) Tackling income inequality: the role of taxes and transfers. *OECD Journal: Economic Studies*. [žiūrėta 2014 m. vasario 5 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.oecd.org/eco/public-inance/TacklingincomeinequalityTheroleoftaxesandtransfers.pdf>
- Kleinman, M. A. (2001). European Welfare State? European Union Social Policy in Context. Palgrave macmillian.
- Korpi, W., Palme, J. (1998). The paradox of redistribution and strategies of equality: welfare state institutions, inequality, and poverty in the Western countries. *American sociological review*, vol. 63, october, 661-687.
- Kristjansson, A. L. (2007). On social equality and perceptions of insecurity: a comparison study between two European countries. *European journal of criminology*, vol.4 (1), 59-86.
- Lynch, J. Myrskylä, M. (2009). Always the third rail? Pension income and policy preferences in European Democracies. *Comparative Political Studies*, vol. 42, No. 8, August, 1068-1097.
- Luebker, M. (2005). The impact of taxes and transfers on inequality. *Travail Policy Brief No.4*. [žiūrėta 2014m. vasario 15d.]. prieiga per ineternetą: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---protrav/---travail/documents/publication/wcms_160436.pdf
- Lund, B. (2002). Understanding state welfare: social justice or social exclusion? Sage publications.
- Lustig, N. Pessino, C. Scott, J. (2014). The impact of taxes and social spending on inequality and poverty in Argentina, Bolivia, Brazil, Mexico, Peru and Uruguay: introduction to the special issue. *Public finance review*, vol.42(3), 287-303.
- Myles, J. (1984). Old age in the welfare state: the political economy of public pensions. Boston, Toronto: Little, Brown and company.
- Myles, J. (1998). How to design a “Liberal” welfare state: a comparison of Canada and the United States. *Social policy and administration*, vol.32, No.4, december, 341-364.

- Niehues, J. (2010) Social spending generosity and income inequality: a dynamic panel approach. Discussion Paper No. 5178, september. Žiūrėta [2014 m. vasario 17 d.]. Prieiga per internetą: <http://ftp.iza.org/dp5178.pdf>
- Pierson, P. (2001). The new politics of the welfare state. Oxford university press.
- Prus, S. G. (2000). Income inequality as a Canadian cohort ages: an analysis of the later life course. *Research on aging*, vol.22 No. 3, May, 211-237.
- Scholtz, H. (2010). Inequality rose from above, so it shall fall again: income skewness trends in 16 OECD countries as evidence for a second Kuznets cycle. *International journal of comparative sociology*, 51(4), 246-267.
- Soderstrom, L. (2008). The economics of social protection. MA, USA: Edward Elgar, Cheltenham, UK*Northampton.
- Taylor-Gooby, P., Dale, J. (1981). Social theory and social welfare. London: Edward Arnold.
- Titmuss, R. M. (1974). Social policy an introduction. London George Allen and Unwin, Boston, Sydney.
- Torche, F. (2015). Analyses of intergenerational mobility: an interdisciplinary review. *ANNALS, AAPSS*, 657. No.1, January, 37-62.
- Ward, K., Kenneth, R. Himes, O.F.M. „Growing apart“: the rise of inequality. *Theological studies*, vol. 75(1), 118-132.

INCOME INEQUALITY: THE ROLE OF OLD-AGE PENSIONS

Daiva SKUČIENĖ
LSRC Institute of Social Welfare
Goštauto st. 11, LT-01108 Vilnius
E-mail: daiva.skuciene@lstc.lt

Summary. The growing or high income inequality is usually related with shadow economy, higher criminality, higher social exclusion and with other undesirable phenomena. So income inequality always is on the topic of academics and politicians. For the reduction of such undesirable phenomena two mechanisms are used: social security benefits and progressiveness of taxes (Luebker (2005)). The higher role for the reducing of income inequality devotes for social benefits. According to Caminada, Goudswaard (2009), Joumard, Pisu, Bloch (2012) social benefits more reduced income inequality than taxes in OECD countries. The analyses of Lithuanian social insurance old age pensions and their role for reduction of income inequality are provided in this paper. A few objectives were delivered for the implementation of the purpose: first, to analyse previous researches on the topic: the role of pensions on income inequality; to analyse the attitudes of country population to income inequality; to analyse the income inequality and poverty of Lithuanian retirees among other EU countries; to evaluate the impact of old age pension on income inequality.

The previous researches revealed that impact of pensions on income inequality is analysed on the bases of principles of benefits providing, on the bases of life cycle, on the institutional features of pension systems also on the analyses of priorities of people and their preferences to particular type of pension scheme.

For the empirical analyses the secondary analyses of Eurobarometer 81.5 (2014), Eurostat, EU- SILC (2012) data was used. The main findings of research were such: the Lithuanian inhabitants and retirees think that pension provision is rather bad, the differences of income are too high, the people have to show more initiative for their welfare and the innovation will have more impact on the reduction of income inequality in the future. The Lithuanian social insurance pension system has significant impact on income inequality reduction among retirees. However, the social insurance pensions as the biggest income source among income of retirees, cannot solve big life cycle inequality, which is reflect by replacement norm and so push country retirees to poverty.

Keywords: income inequality, old-age pensions, life-cycle inequality, poverty.